

JOAN J. PUJADAS. Universitat Rovira i Virgili

HISTÒRIES DE VIDA

En els seus orígens el mètode biogràfic es va anar forjant per una doble via. D'una banda, l'ús sistemàtic de les històries clíniques per part de la psicoanàlisi i de la psicologia social va dur a l'elaboració de biografies a partir de les dades recollides, incorporant els elements testimonials i discursius que manquen en els registres per a un ús merament clínic. Els treballs de Foucault sobre Herculine Barbin (1980) i Pierre Rivière (1984) serien dos magnífics exemples al respecte. D'altra banda, es registra als Estats Units des d'inicis del segle XIX, dins del context de les anomenades guerres índies, un tipus de literatura que podríem anomenar "etnografia de barricada", a mig camí entre la narració d'aventures i una antropologia *avant la lettre*, sorgida de l'interès romàntic de les classes mitjanes de l'est dels EUA per l'exotisme d'unes cultures que mai no havien entès i que havien combatut de manera enèrgica. L'editorial novaiorquesa Dodd, Mead and Co. va respondre a aquesta demanda creant la col·lecció Famous American Indians, on apareixien retrats fets al carbó o l'aquarel·la dels caps indis més famosos, com també breus semblances biogràfiques obtingudes de manera no gaire rigorosa. La publicació d'aquesta literatura abasta tot el segle XIX i, dins d'ella, trobem alguns treballs ja molt rigorosos i sistemàtics, especialment el de Stanley (1852), publicat per la prestigiosa Smithsonian Institution.

El ple desenvolupament del conjunt de tècniques i de la perspectiva epistemològica que comprèn el mètode biogràfic no arriba fins a la creació de l'escola de Chicago a finals de la primera dècada del segle XX. Els etnògrafs de Chicago es caracteritzen per un enfocament humanista i qualitativista, que orienta la manera com s'acosten a la subjectivitat individual i grupal. El seu mètode es basa en la recollida de **documents personals**: autobiografies, diaris personals, correspondència, fotografies i altres registres iconogràfics, així com objectes personals. Tot aquest ric bagatge documental té en les autobiografies l'eix principal que organitza i estructura l'acostament testimonial a la realitat social. Thomas i Znaniecki (1920) són els autors de l'obra més valuosa i reconeguda dins d'aquesta escola sociològica, on es recollia l'autobiografia encarregada pels autors a Vladek, un immigrant d'origen polonès resident a Chicago. També comprenia una voluminosa col·lecció epistolar del mateix Vladek amb la seva família i amics, així com altres col·leccions epistolars d'altres immigrants polonesos. El testimoni humà sobre les dificultats d'adaptació a una nova societat i els seus

èxits i fracassos, així com les respostes i reaccions de les persones de l'entorn immediat, permeten als autors fer una radiografia aprofundida de la situació del principal grup estranger resident al Chicago d'aquells anys, i constitueixen un document valuós i únic. La intensa producció d'estudis basats en l'ús d'autobiografies i altres documents personals arriba fins al llindar dels anys 1940, dècada en què els enfocaments positivistes i quantitativistes s'imposen en la pràctica professional de la sociologia (Pujadas, 1992: 15-26). En el camp de la història, el positivisme de l'hegemònica escola dels *Annales*, com també dels corrents marxistes, endarrerix l'entrada dels estudis històrics en aquesta sensibilitat testimonial i humanista, que té en el corrent de la història de les mentalitats un revulsiu que permet atorgar veu a individus, grups socials i manifestacions de caràcter popular. La història oral, que com a moviment acadèmic i social té un origen anglosaxó, parteix del lema de «donar veu als sense veu», plantejat per Paul Thompson en el seu llibre fonamental *La veu del passat* (1989). Aquests dos corrents es desenvolupen durant els anys vuitanta, però l'impacte que la història oral està tenint a tot el món en els darrers anys és enorme, tant en l'àmbit acadèmic com en el social. Aquesta aliança parteix del principi ètic i moral de defensar el valor democràtic del dret ciutadà a la memòria dels oblidats i dels exclosos, dels oprimits per raons de sexe o de gènere, de

Entrevista biogràfica a un indígena kichwa d'una comunitat al costat de Quito (Equador)

1

2

5

8

9

10

12

temes-2)

lluita política o sindical, de raça o de cultura. En el cas de Catalunya i de l'Estat espanyol es registra una veritable explosió de memorialisme en els darrers anys que serveix, en part, per compensar el pacte de silenci establert als inicis de la Transició política.¹

Les tècniques de recollida i d'elaboració d'històries de vida

Fins fa poc temps, uns trenta anys aproximadament, la tècnica més usada en les ciències socials per a la recollida d'històries de vida era l'encàrrec per part d'un investigador de l'**autobiografia** d'una persona seleccionada en el marc d'una recerca. Aquest havia estat el procediment que havien seguit Thomas i Znaniecki en el seu treball sobre l'immigrant polonès i, també, el sistema utilitzat per Juan F. Marsal (1972) en el seu estudi de cas d'un emigrant català a l'Argentina. Les limitacions d'aquest procediment són òbvies, ja que malgrat l'autenticitat i la manca de contaminació del document per part dels investigadors, aquests no tenen cap control sobre l'elaboració del text: lapsus de memòria, ocultació deliberada de fets, biaixos temàtics o estil i qualitat de l'escriptura. És cert que, en molts casos, a partir del text original l'investigador treballa amb el subjecte durant un període de temps dilatat per acabar de sistematitzar el fons i la forma de la narració fins establir el text final. El problema, però, és que fent això es perd en bona manera el gran avantatge que podria tenir aquesta tècnica, l'autenticitat.

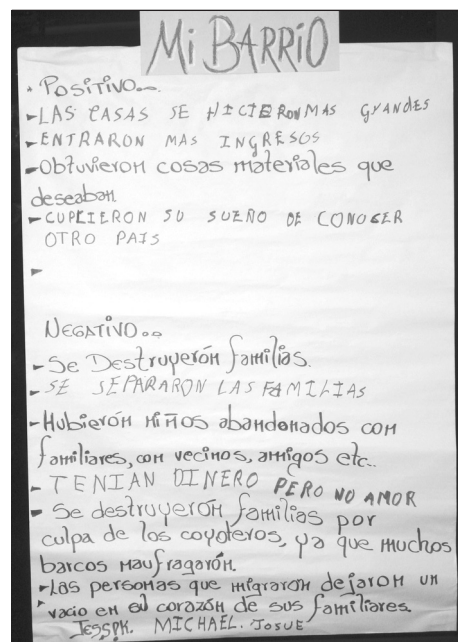
Paral·lelament, existeix un gènere literari, la **biografia**, que normalment es basa en documentació escrita, recollida i sistematitzada per un autor que interpreta, ordena i escriu, *motu proprio*, una narració de fets referits al subjecte biografat. Aquest sol ser un personatge públic, de vegades un personatge històric. En tots els casos, però, una característica d'aquest gènere és l'absència de testimoni directe de la persona. Un subgènere, molt actual i d'orientació purament comercial, són les biografies per encàrrec de personatges famosos.

Les **històries de vida** pròpiament dites constitueixen la modalitat més sistemàtica d'aplicació del mètode biogràfic. Com a perspectiva epistemològica i com a conjunt de tècniques de recollida, anàlisi i presentació de resultats, es pot afirmar que es tracta d'una perspectiva transdisciplinària, que s'ha nodrit de diferents tradicions acadèmiques dins les ciències socials i humanes. Els elements bàsics del procediment per a l'elaboració d'històries de vida són els següents: Cal començar diferenciant les històries de vida de relat individual, les de relats múltiples i, en tercer lloc, les històries de grup o col·lectives. En qualsevol dels tres casos la tècnica d'obtenció dels relats biogràfics segueix les mateixes normes. La diferència bàsica consisteix en els criteris de selecció de l'informant o informants, d'acord amb els objectius de cada recerca específica.

L'obtenció dels **relats biogràfics** es fa en sessions successives d'entrevistes amb cada informant. No és recomanable que l'investigador utilitzi cap mena de qüestionari per orientar l'obtenció dels relats, sinó que la seva funció és estimular la producció de discurs biogràfic. Això s'aconsegueix proposant que el subjecte narri de manera lliure els seus records sobre les diferents etapes de la seva vida. És molt aconsellable demanar a l'informant que faci servir els seus àlbums de fotografies en les sessions de treball, per tal d'il·lustrar situacions, moments i vivències i, al mateix temps, com a recurs evocador. Després de cada sessió d'entrevista, l'investigador ha de transcriure literalment el text produït. A partir del **registre literal** s'han de crear un seguit de registres paral·lels: un registre cronològic, un registre temàtic i un registre de persones citades. Es poden fer també altres registres en funció dels objectius específics d'una recerca particular. La finalitat d'aquests registres paral·lels,

que tenen la virtut de ser registres sistemàtics, és la de permetre a l'investigador tenir un control del material produït, que en ulteriors entrevistes permeti completar la informació elidida de manera voluntària o per lapsus de memòria. Els registres d'entrevistes anteriors esdevenen el veritable qüestionari sobre el qual cal continuar treballant amb l'informant per arribar a una versió definitiva, que sigui acceptable per

Taller de diagnòstic a la Casa del Migrante (Solana, Equador). Un cas de construcció de la memòria.

ambdues parts. El dret de l'informant a supervisar la versió definitiva de la seva història de vida és prevalent sobre qual-sevol altre criteri.²

Alguns exemples

Un dels millors exemples d'**història de vida de relat únic** ens el proporciona Romaní (1983) en *A tumba abierta*, que presenta la trajectòria vital d'El Botas, un personatge marginal de la Ciutat Vella de la postguerra, narrada en tercera persona. Malgrat aquest distanciament narratiu queda clara la coautoria del text final. Un altre text metodològicament impecable és el de Gamella (1990), on es presenta en primera persona la història de vida narrada a l'investigador per Julián, un jove exmorfinòman, fill d'una família treballadora, estructurada i no problemàtica, que es deixa seduir pel món del carrer i que, juntament amb una trajectòria de consum de droga, desenvolupa un estil de vida desajustat i delinqüencial, que el porta a la presó i a centres de rehabilitació en diferents ocasions. La novetat d'aquest treball consisteix en la inclusió de testimonis de l'entorn

familiar i d'amistats de Julián, els quals coneixen de primera mà els fets. Aquests testimonis aporten contextualització i validesa al testimoni principal.

Com a millor exemple de les **històries de vida de relats múltiples** s'ha de reivindicar el treball clàssic d'Oscar Lewis (1972), on Jesús Sánchez i els seus quatre fills parlen de la vida familiar conjunta en relats diferenciats que aporten la vivència personal i la subjectivitat de cadascun dels membres del grup familiar, de l'entorn social en què viuen i de la seva visió de la vida.

Finalment, cal assenyalar la tendència creixent a l'ús de les **històries de vida col·lectives**, que recullen testimonis biogràfics de format molt més reduït que en els casos anteriors per presentar-nos una polifonia de veus que parlen dels problemes d'una professió (Bertaux, Bertaux-Wiame, 1981), de les experiències migratòries a Catalunya dels veïns d'un barri de l'Hospitalet (Botey, 1981), de la mentalitat i els horitzons personals de les mestresses de casa a la Catalunya del franquisme (Comas d'Argemir i altres, 1990) o de les trajectòries d'un conjunt de reclusos que expliquen la seva entrada i l'abandonament del consum d'heroïna (Funes, Romaní, 1985). ■

1. Per tenir una visió de conjunt de les aportacions dels corrents humanistes a les ciències socials, com a reacció als plantejaments positivistes, consulteu el llibre de Plummer (1989).

2. Per ampliar detalladament les fases del procediment es poden consultar els textos següents: Poirier et al. (1983), Portelli (1989), Pujadas (1992, 2000, 2004).

Bibliografia

- D. BERTAUX i I. BERTAUX-WIAME, «Life Stories in Baker's Trade», en D. BERTAUX, *Biography and Society*, Londres: Sage, 1981.
- J. BOTEY, *Cinquanta-quatre relats d'immigració*, Barcelona: Serveis de Cultura Popular, 1981.
- D. COMAS D'ARGEMIR et al., *Vides de dona*, Barcelona: Serveis de Cultura Popular i Editorial Alta Fulla, 1990.
- M. FOUCAULT, *Herculine Barbin*, Nova York: Pantheon, 1980.
- M. FOUCAULT, *Yo, Pierre Rivière*, Barcelona: Tusquets, 1984.
- J. FUNES i O. ROMANÍ, *Dejar la heroïna*, Madrid: Cruz Roja Española, 1985.
- J. GAMELLA, *La historia de Julián. Memorias de heroïna y delincuencia*, Madrid: Editorial Popular, 1990.
- O. LEWIS, *Los hijos de Sánchez, Mèxic*: Mortiz, 1971.
- J. F. MARSAL, *Hacer la América*, Barcelona: Ariel, 1972.

K. PLUMMER, *Los documentos personales. Introducción a los problemas y la bibliografía del método humanista*, Madrid: Siglo XXI, 1989.

J. POIRIER et al., *Les récits de vie. Théorie et pratique*, París: PUF, 1983.

A. PORTELLI, «Historia y memoria. La muerte de Luigi Trastulli», *Historia y Fuente Oral*, núm. 1 (1989), p. 5-32.

J. J. PUJADAS, *El método biográfico. El uso de las historias de vida en ciencias sociales*, Madrid: Centro de Investigaciones Sociológicas, 1992 (reimp. 2002).

J. J. PUJADAS, «El método biográfico y los géneros de la memoria», *Revista de Antropología Social*, 9 (2000), p. 127-158.

J. J. PUJADAS, «Trajectòries socials i històries de vida», en J. J. PUJADAS (coord.), *Etnografía*, Barcelona: Ed. UOC, 2004, p. 224-253.

O. ROMANÍ, *A tumba abierta. Autobiografía de un grifota*, Barcelona: Anagrama, 1983.

J. M. STANLEY, *Portraits of North American Indians*, Washington: Smithsonian Institution, 1852.

W. THOMAS i F. ZNANIECKI, *The Polish Peasant in Europe and America*, Nova York: Dover, 1958, 2 vol. (ed. original de 1920).

P. THOMPSON, *The Voice of the Past. Oral History*, Oxford: Oxford University Press, 1989.